

Громадська
Синергія

Ресурсно-аналітичний центр
«СУСПІЛЬСТВО І ДОВКІЛЛЯ»

УКРАЇНЬСЬКА СТОРОНА
ПЛАТФОРМА ГРОМАДЯНСЬКОГО
СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНА-ЄС

КЛІМАТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ В ЄС: ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

Аналітичний документ

Експертно-дорадчий центр
«Правова аналітика»

Дата: вересень 2017 року

Анотація

У цьому аналітичному документі розглядається еволюція глобальної кліматичної дипломатії в період 1972-2017 рр. та її специфіка в сучасний період. Проілюстровано особливості переговорного процесу на Конференціях Сторін РКЗК ООН, труднощі із формуванням загальної узгодженої кліматичної політики на глобальному міждержавному рівні. Аналізуються основні документи міжнародної кліматичної дипломатії – РКЗК ООН, Кіотський протокол і Паризька угода, а також документи у сфері кліматичної дипломатії в ЄС. Досліджується розвиток кліматичного політичного дискурсу в Україні і його відображення в нормативних документах.

Ключові слова: кліматична дипломатія, Конференція Сторін РКЗК ООН, зміна клімату, парникові гази, Кіотський протокол, Паризька угода, низьковуглецевий розвиток, екологізація економіки

Цей аналітичний документ було підготовлено в рамках проекту «Сприяння європейським реформам у сфері довкілля і зміни клімату в Україні» за сприяння Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження» в рамках проекту «Громадська синергія» (<http://www.irf.ua/programs/eu/civicsynergy/>), під егідою Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС. Його зміст є виключною відповідальністю Ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля» та Експертно-дорадчого центру «Правова аналітика» і не обов'язково відображає точку зору Європейського Союзу та Міжнародного фонду «Відродження».

ЗМІСТ

Перелік скорочень	4
Резюме	5
Вступ	7
Частина 1. Кліматична дипломатія на глобальному рівні та в ЄС	9
1.1. Зміна клімату як об'єкт кліматичної дипломатії	9
1.2. Розвиток кліматичної дипломатії на міжнародному рівні та формування її суті	13
1.3. Документи ЄС у сфері кліматичної дипломатії	19
Частина 2. Кліматична дипломатія та Україна	24
2.1. Міжнародний рівень	24
2.2. Національний рівень	30
Висновки	34
Посилання	36

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВДЕ – відновлювані джерела енергії

ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку

ЄС – Європейський Союз

ЗК – зміна клімату

ІКАО (англ. ICAO) – Міжнародна організація цивільної авіації

КС – Конференція Сторін

МГЕЗК – Міжнародна група експертів зі зміни клімату

НВВ – національно визначені внески

СТВ – система торгівлі квотами на викиди парникових газів

ОНВВ – очікувані національно визначені внески

ООН – Організація об'єднаних націй

ПГ – парникові гази

РКЗК ООН – Рамкова конвенція ООН про зміну клімату

Саміт ЄС-СЕЛАК – саміт країн Європейського союзу та країн Латинської Америки
і Карибського басейну

ЮНЕП – Програма ООН з навколишнього середовища

G7 – Велика Сімка

РЕЗЮМЕ

Однією з найбільш актуальних проблем людства є глобальна зміна клімату (ЗК). Після того як на глобальному рівні визнано необхідність вирішення проблеми зміни клімату з'явився новий напрям міжнародної дипломатії – кліматична дипломатія.

На міжнародному рівні знайти шляхи розв'язання проблеми зміни клімату є досить важко. Це пов'язано із специфікою глобальної проблеми зміни клімату, враховуючи різний вплив зміни клімату на різні держави, різний рівень економічного розвитку та спроможність держав у запобіганні зміні клімату та адаптації до неї, різний рівень поточних та історичних викидів ПГ різних держав, тісний зв'язок проблеми зміни клімату з економікою, складність вирішення енергетичних питань на глобальному рівні тощо.

Але в той же час, цілі кліматичної дипломатії на міжнародному рівні є чіткими та зрозумілими, і світова спільнота не може не враховувати нагальну необхідність вирішення проблеми ЗК, беручи до уваги загрози, які несе ЗК.

Міжнародні стандарти захисту прав людини повинні бути основою для розроблення та вжиття заходів запобігання ЗК, а справедливість та рівність є тими аспектами, які повинні враховуватися при вирішенні проблеми глобальної ЗК на міжнародному рівні. Також варто враховувати, що негативні наслідки ЗК можуть проявлятися в різних аспектах – екологічному, соціальному, економічному, природному, правовому, моральному, естетичному та ін. Всі ці форми шкоди взаємопов'язані та мають економічний вимір, тому за підрахунками науковців бездіяльність щодо вирішення проблеми ЗК може коштувати світовій спільноті набагато дорожче, ніж вжиття заходів щодо запобігання та адаптації до ЗК, хоча й останні витрати можуть бути значними, особливо для країн, що розвиваються.

В ЄС питанню кліматичної дипломатії приділяється значна увага, і воно обговорюється на зустрічах високого рівня. ЄС є світовим лідером як на міжнародному рівні, так і у сфері запровадження нових механізмів та інструментів в досягненні цілей політики щодо ЗК на рівні ЄС, тому досвід ЄС є надзвичайно актуальним для України.

На відміну від ЄС, в Україні питанню вирішення проблеми зміни клімату не приділено достатньо уваги. Загальноприйнятою є думка про те, що ЗК та питання довкілля не є пріоритетом діяльності держави, оскільки в сучасний період більш важливими є питання, наприклад, обороноздатності, енергетичної безпеки, економічного розвитку тощо. Це свідчить про не достатнє усвідомлення владними інституціями та політиками важливості врахування проблеми ЗК при формуванні та реалізації державної політики у всіх сферах, а також неусвідомлення ризиків та наслідків ЗК на глобальному, регіональному та національному рівнях.

У результаті аналізу основних напрямків розвитку кліматичної дипломатії у світі та в ЄС, враховуючи висновки наукових експертів щодо реальності загроз ЗК, а також виклики сьогодення, пов'язані із енергетичною залежністю, технологічною відсталістю, низьким рівнем екологічної свідомості в Україні, здійснено висновок про необхідність обрання Україною шляху низьковуглецевого розвитку із амбітними цілями щодо скорочення викидів ПГ, які повинні стати складовою державної політики в різних секторах економіки України. Для цього на законодавчому рівні повинні бути сформовані чіткі цілі національної політики, що відповідають міжнародним угодам у сфері ЗК та цілям кліматичної дипломатії, прийняте необхідне законодавство та розроблені чіткі прозорі механізми контролю за його виконанням.

ВСТУП

На сьогодні вже немає сумніву в реальності глобальної екологічної проблеми зміни клімату. Відповідно до наукових даних, значні темпи збільшення концентрацій парникових газів у атмосфері спостерігаються у період стрімкого економічного розвитку у світі у другій половині ХХ століття. Важливо усвідомлювати, що проблема зміни клімату носить глобальний характер, і держави знаходяться у взаємозалежності та взаємозв'язку при вирішенні цієї проблеми, тому рішення та дії одних держав впливають на негативні наслідки зміни клімату в різних частинах світу.

Впевненість науковців в антропогенному чиннику кліматичних змін зростає. В останньому п'ятому звіті Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (МГЕЗК),¹ зазначено, що ймовірність причетності людини до глобальної зміни клімату підвищилась і становить 95%. Відповідно до четвертого звіту МГЕЗК 2007 року² така ймовірність становила 90%. Отже, у зв'язку із підвищенням ймовірності залежності клімату від людської діяльності та розвитку, науковці закликають уряди країн вживати заходи щодо зменшення викидів парникових газів (ПГ).

Таким чином боротьба із глобальною зміною клімату стає першочерговим питанням порядку денного на міжнародних зустрічах високого рівня. З'являється новий напрямок міжнародної дипломатії – кліматична дипломатія, в межах якої розробляються нові рішення у сфері боротьби зі зміною клімату, та перед якою стоїть надважливе питання із балансування інтересів усіх держав при запобіганні зміні клімату та адаптації до таких змін.

Поява кліматичної дипломатії свідчить про те, що проблему зміни клімату можна і варто вирішувати, адже зв'язок зміни клімату та росту викидів ПГ в атмосфері не є незмінним, економічний розвиток може відбуватися при одночасній «декарбонізації економіки» (тобто зниження вуглецемісткості валового внутрішнього продукту (ВВП)) та зміні енергетичних технологій, але для цього необхідні відповідні рішення та цілеспрямовані скоординовані дії світової спільноти. Енергозбереження також сприяє скороченню викидів і сприяє вирішенню проблеми ЗК, адже є держави, де викиди на одиницю ВВП є невиправдано

високими, оскільки їх економіка ніколи не була спрямована на ощадливе використання природних ресурсів. Це особливо стосується держав, частка відновлюваних джерел енергії (ВДЕ) в яких є незначною. До таких держав відноситься й Україна, де рівень викидів ПГ на одиницю продукції надто високий, порівняно із високорозвинутими країнами. Зношеність основних виробничих фондів в Україні теж перевищує середні світові показники, що є причиною високого рівня викидів і екстремально-високого рівня забруднення навколишнього середовища.

Мета цього аналітичного документу – донести до зацікавлених осіб в Україні інформацію про кліматичну дипломатію в ЄС як інструмент вирішення проблеми глобальної ЗК, охарактеризувати існуючу ситуацію в Україні у сфері розроблення політики зі ЗК, а також запропонувати можливі шляхи застосування механізмів вирішення проблеми ЗК в Україні.

ЧАСТИНА 1.

КЛІМАТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ ТА В ЄС

1.1. Зміна клімату як об'єкт кліматичної дипломатії

Проблема глобальної зміни клімату займає сьогодні одне з ключових місць на порядку денному в міжнародній політиці. Усвідомлення цієї проблеми, поступ на шляху до її вирішення відбуваються в дуже складних умовах міжнародних переговорів, консультацій, суперечок, відстоювання вузьких, локальних, короточасних, часто суто економічних чи геополітичних інтересів окремими державами, боротьби поглядів та ідеологій тощо. У зв'язку із цим проблема ЗК і породила кліматичну дипломатію, яка сягає своїх витоків з другої половини 20 ст., коли людство повстало перед нагальною необхідністю вирішення глобальної проблеми ЗК.

Особливість та складність вирішення проблеми ЗК, як об'єкта міжнародних переговорів, пов'язана із глобальністю питання, широкомасштабністю негативних екологічних, економічних, соціальних наслідків ЗК, великою кількістю суб'єктів, які зазнають різних негативних впливів від ЗК та, відповідно, учасників міжнародного переговорного процесу, позиції яких необхідно узгодити для прийняття консолідованих рішень.

Через комплексність проблеми ЗК до її дослідження та винайдення шляхів розв'язання долучаються кліматологи, екологи, метеорологи, політики, дипломати, юристи, економісти, правозахисники, географи, філософи та ін. У зв'язку із наведеним, досягнення консенсусу на міжнародному рівні відбувається досить повільно і рівень досягнутих домовленостей є досить низьким і не достатньо амбітним, згідно оцінок науковців, експертів та громадськості.

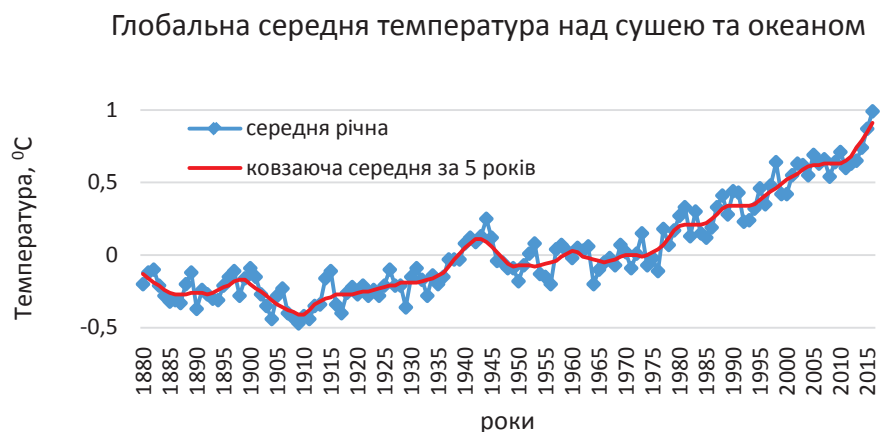
Проблема зміни клімату тісно пов'язана із категорією рівності (між державами, націями, людьми), адже зміна клімату та її наслідки стосуються

усіх держав, але еколого-економічна політика з питань зміни клімату в різних державах відрізнятиметься через існуючі нерівності між державами, пов'язані з економічною та політичною ситуацією, рівнем розвитку тощо. Крім того, наслідки зміни клімату для різних держав є різними у зв'язку із природними та економічними чинниками. Ці та інші проблеми нерівності між державами потребують вирішення на міжнародному рівні, що часом є складно, адже представники держав часто насамперед відстоюють інтереси держави, яку вони представляють. При цьому, у різних держав та політичних лідерів немає єдиної позиції щодо шляхів вирішення глобальної екологічної проблеми зміни клімату.

Одні держави, залежно від політичної ситуації в конкретних обставинах, відмовляються від підписання міжнародних угод в даній сфері та взяття на себе зобов'язань на міжнародному рівні щодо боротьби зі змінами клімату та вжиття відповідних заходів (наприклад, США щодо підписання Кіотського протоколу чи участі в Паризькій угоді), інші країни є лідерами та виступають із закликами щодо зупинення зміни клімату волею політичних рішень (наприклад, країни ЄС).

Важливим є питання зв'язку зміни клімату і прав людини. 25 березня 2009 року Рада ООН з прав людини прийняла резолюцію «Права людини і зміна клімату», якою визнано, що «питання, пов'язані із зміною клімату, мають вплив на можливість реалізації прав людини... (право на життя, належне харчування, здоров'я, належне житло, самовизначення, якісну питну воду та ін.)»³. Тому, при запобіганні глобальній зміні клімату держави повинні концептуально виходити від засадничого положення про те, що для забезпечення основних прав людини, вирішення проблеми зміни клімату є необхідним.

Складність вирішення глобальної проблеми ЗК також пов'язана із специфікою та широкомасштабністю негативних наслідків ЗК, які відбуваються уже сьогодні. Широкомасштабні негативні впливи полягають у негативних наслідках від піднятті рівня глобальної температури. За підрахунками науковців при підвищенні температури на 2°C – на 10 млн в рік збільшиться кількість людей, які страждатимуть від повеней, на 40-60 млн збільшиться кількість людей, які страждатимуть від малярії в Африці, існує загроза зникнення від 15 до 40 % біологічних видів; на 3°C – 150-550 млн людей можуть зазнати голоду; на 4°C – відбудеться втрата Арктичної тундри; на 5°C – такий показник є за межами можливостей існування людини.⁴

Джерело: NASA's Goddard Institute for Space Studies (GISS)

Негативні наслідки ЗК будуть сильно відчутними через зміни у розподілі води у світі, оскільки вони спричиняють повені та засухи, в тому числі у нехарактерних для них регіонах. ЗК призведе до проблем із постачанням води під час сухих сезонів одній шостій частині населення світу, яка на сьогодні перевищує мільярд.⁵ Найбільший вплив від загострення посухи здійснюється на людей, які вже сьогодні живуть у посушливих і напівпосушливих територіях (більше ніж 110 країн світу). За прогнозами станом на 2025 рік, 2,8 мільярда людей житимуть в регіонах, де постійно наростатиме дефіцит водних ресурсів.⁶

До негативних наслідків ЗК відносять зростання рівня смертності у зв'язку із відсутністю забезпечення якісними продуктами харчування, хворобами та тепловими ударами; переміщення людей із їх звичного місця проживання на інші території, (за прогнозами до середини XXI століття близько 200 млн. людей можуть бути виселені з територій своїх держав у зв'язку із підвищенням рівня морів, сильними повенями, засухами та ін.⁷). Отже, зміна клімату загрожує основним елементам, які впливають на життя людей, серед яких: доступ до якісної прісної води, їжі, територій проживання, вплив на здоров'я і довкілля тощо. Існують ризики затоплення чи спричинення шкоди для таких великих прибережних міст як Лондон, Нью-Йорк, Гонконг, Маямі, Санкт-Петербург, Мумбай, Калькутта, Буенос Айрес, Токіо, Шанхай та ін. Таким чином ЗК призведе до різких широкомасштабних змін, які можуть дестабілізувати соціо-еколого-економічні системи в різних регіонах.⁸ Деякі негативні наслідки ЗК, які прогнозуються науковцями, свідчать про реальну загрозу існуванню людства, оскільки є несумісними із життям на планеті Земля.

Важливо також враховувати, що наслідки ЗК будуть підсилювати ЗК. Наприклад, в регіонах танення льодовиків, велика кількість метану та вуглекислого газу може бути виділена через танення заморожених торфовищ та льодовиків, а водно-болотні угіддя є значним джерелом викидів метану у випадку потепління, тому викиди метану можуть збільшитись на 50% до 2100 року,⁹ що є надто небезпечним, враховуючи високу інтенсивність впливу цього газу на ЗК. Таким чином для ЗК характерні екстремальні погодні явища та нелінійні зміни, що означає, що деякі негативні наслідки, будучи пов'язаними між собою, підсилюють одні одних.

Окрема увага на міжнародному рівні звернена на питання впливу ЗК на розвиток конкретних держав (розвинутих, та тих, що розвиваються), адже ЗК має значний вплив на економічний розвиток країн, що розвиваються і є великою загрозою через їх географічне розташування, низькі доходи та залежність від секторів, які зазнаватимуть особливого негативного впливу від ЗК, таких як, наприклад, сільське господарство. Негативний вплив ЗК на ці країни є більш відчутний, ніж на інші, а можливість адаптації до ЗК у таких країнах значно гірша, ніж у розвинутих державах. Фінансові витрати на боротьбу із природними катастрофами та хворобами, які інтенсифікуються через потепління, а також на адаптацію до ЗК є величезними та значною мірою впливають на економічну ситуацію малорозвинутих держав. за економічними підрахунками, для країн з низькими доходами, боротьба зі стихійним лихом може коштувати близько 5% ВВП.¹⁰ Таким чином ЗК зменшує надходження в цих державах, погіршує їх фінансове становище, робить неможливим боротьбу із існуючими викликами та сповільнює їх розвиток. Наприклад, скорочення урожайності у зв'язку із ЗК може сягати 50%.¹¹ Такі зміни в сільському господарстві можуть бути критичними для цих регіонів, адже тут населення покладається виключно на урожай для можливості прожиття людей. Крім цього, приріст населення країн, що розвиваються, дуже високий, що також ускладнює можливості адаптації та запобігання ЗК. Низький рівень управління в цій сфері, відсутність освітніх програм та корупція також перешкоджають вирішенню проблем ЗК в цих державах. ЗК може спричинити значну міграцію населення з цих країн. Тому розвиток малорозвинутих країн повинен пришвидшуватися для покращення їх можливостей адаптуватися до ЗК.¹²

Орієнтовно оцінено втрату глобального ВВП на одного жителя від 5,3 до 13,8% до 2200 року у зв'язку із негативними наслідками зміни клімату. І уже зараз певних втрат уникнути не можна, навіть якщо почати діяти сьогодні, оскільки процес кліматичних змін уже триває та несе відповідні загрози.¹³

Варто зауважити, що в останньому п'ятому звіті МГЕЗК¹⁴ здійснено відхід від економічної оцінки адаптації до ЗК, ринкових механізмів в контексті зміни клімату. Відбувся перехід до більш широкого сприйняття можливих ризиків ЗК. Науковці зазначають, що важливе значення має усвідомлення проблеми приватним сектором (громадськістю, підприємцями) та державами (політиками, особами, відповідальними за прийняття рішень). Звертається особлива увага на те, що адаптація до ЗК не зможе вирішити існуючі проблеми, тому певних економічних втрат уже не уникнути. Адаптація до ЗК повинна розглядатись як важлива складова розвитку будь-якої країни. Важливою є політична воля, а не лише економічні інвестиції. Підрахована ціна глобальної адаптації до ЗК становить 70-100 млрд. євро щорічно до 2050 року.¹⁵ Вартість непередбачуваних наслідків ЗК взагалі не можливо підрахувати.

Отже, внаслідок ЗК економічний розвиток держав сповільниться, рівень продовольчої безпеки знизиться, а соціальна та економічна нерівність загостриться; економічні втрати від ЗК будуть зростати; ціна бездіяльності у сфері запобігання та адаптації до ЗК є суттєвою, і заходи слід вживати терміново. Тому десятиліття до 2040 року вважають ерою так званої «кліматичної відповідальності», коли необхідно знайти ефективні механізми вирішення проблеми ЗК на міжнародному рівні. Усі з перерахованих проблем ілюструють складність в досягненні консенсусу на міжнародному рівні та різносторонність інтересів держав – Сторін РКЗК ООН.

1.2. Розвиток кліматичної дипломатії на міжнародному рівні та формування її суті

Прийняттю перших міжнародно-правових документів, які ставили за мету вирішення глобальної проблеми ЗК, передували важливі зустрічі на міжнародному рівні. Так, у 1967 р. на міжнародній конференції Шапперхольмі (Швеція) були розроблені основи програми дослідження глобальних атмосферних процесів (Global Atmospheric Research Program), а в 1972 р. в Стокгольмі відбулася конференція ООН з питань навколишнього природного середовища, на якій прийнято рішення про розробку плану розвитку програми дослідження глобальних атмосферних процесів. У 1974 році розроблено програму дослідження глобальних атмосферних процесів – клімат. З того часу закладено основи для широкого міжнародного

співробітництва та стимулювання необхідних досліджень у сфері ЗК. Згодом у 1977 році в Найробі (Кенія) відбулася конференція ООН з питань опустелювання, на якій одногосно прийнято резолюцію щодо необхідності детального вивчення ЗК. Кульмінаційним пунктом розуміння і визнання проблеми стала конференція зі ЗК, яка відбулась у 1979 році в Женеві, та на якій прийнято декларацію про недопущення потенційної антропогенної ЗК, яка може бути не сприятливою для людини. У 1988 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла спеціальну резолюцію «Збереження глобального клімату для теперішньої та майбутньої діяльності людини». В цьому ж році була створена МГЕЗК. Наступні роки активно проводилися різні конференції з цієї проблеми, здійснювалися наукові дослідження. На рівні деяких держав почали розроблятися національні програми у сфері вирішення проблеми та запобігання ЗК.

Отже, глобальне потепління стало визнаватись однією з найбільш гострих проблем сучасності. У зв'язку із цим у 1992 р. на конференції ООН з навколишнього середовища в Ріо-де-Жанейро (Бразилія) 155 держав, в тому числі Україна, підписали РКЗК ООН, яка набула чинності 21 березня 1994 р. Мета РКЗК ООН полягає у тому, щоб досягти відповідного рівня щодо стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який би не допускав небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему (ст. 2 РКЗК ООН). З 1992 р. на рівні ООН проводяться щорічні Конференції ООН з питань зміни клімату.

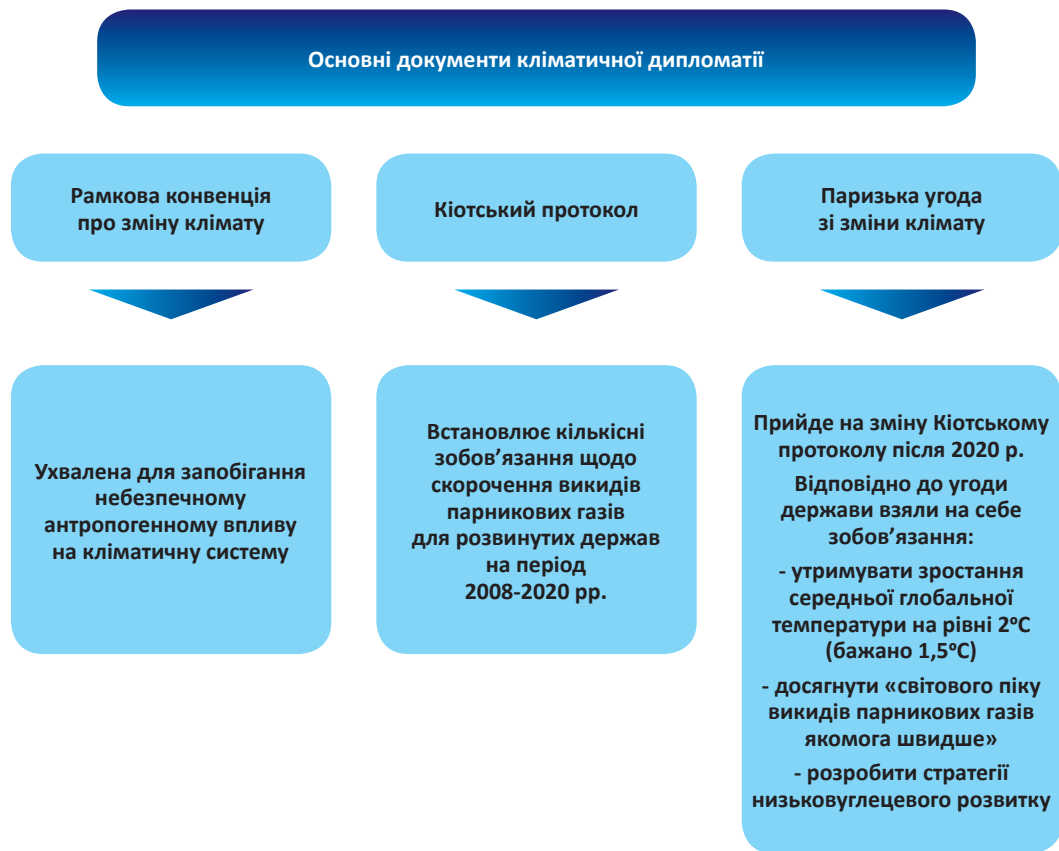
На конференціях сторін, де приймаються практичні рішення щодо реалізації мети РКЗК ООН із зменшення антропогенного навантаження на клімат, найбільш наочно можна прослідкувати досягнення кліматичної дипломатії, яка перетворилася в інструментарій прийняття колективних рішень, пошуку компромісів, які задовільняють всі сторони переговорів. Кожна держава має один голос, незалежно від чисельності її населення. Кожна група країн має доступ до переговорів і може демократичними методами контролювати певні інтереси, які можуть вплинути на прийняття рішень чи гальмують переговорний процес.

Важливим кроком у сфері кліматичної дипломатії було підписання у 1997 р. у м. Кіото (Японія) Кіотського протоколу до РКЗК ООН. Кіотський протокол – це міжнародна угода про обмеження викидів в атмосферу ПГ, в якій визначені кількісні зобов'язання держав з обмеження викидів ПГ на період 2008-2012 рр. (Дохійська поправка визначила зобов'язання країн на другий період зобов'язань Кіотського протоколу 2013-2020 рр.¹⁶). Кількісні зобов'язання держав зі скорочення викидів ПГ, відповідно до Кіотського протоколу, мали лише розвинуті країни та країни з перехідною економікою (включені до Додатку 1). Жодні зобов'язання зі скорочення викидів ПГ у Кіотському протоколі не передбачались для країн, що розвиваються. Варто зазначити, що країни, які мали зобов'язання щодо скорочення викидів ПГ, відповідно до Кіотського протоколу, були відповідальні лише за 15% загальносвітових викидів.¹⁷

Між державами-учасницями КС РКЗК ООН тривали напружені міжнародні переговори, спрямовані на підготовку нової міжнародної угоди, яка повинна регулювати питання скорочення викидів ПГ після закінчення другого періоду зобов'язань Кіотського протоколу та врахувати всі чи хоча б більшість недоліків Кіотського протоколу. Про складність цього процесу кліматичної дипломатії свідчать прийняття суто політичних не конкретизованих домовленостей на міжнародному рівні, які, з одного боку, критикувалися міжнародною спільнотою та громадськістю, але, з іншого боку, свідчили про повільний та все ж поступ у сфері кліматичної дипломатії.

Зокрема, у 2007 році на 13-тій Конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату на Балі (Індонезія) було узгоджено Балійський план дій¹⁸, який передбачав ключові питання, з яких необхідно було домовитися у 2009 р. 15-та Конференція Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, яка відбулася у Копенгагені (Данія) у 2009 році, закінчилася політичною угодою «Копенгагенська домовленість»,¹⁹ яка не містила кількісних зобов'язань держав зі скорочення викидів ПГ. У 2010 році в Канкуні (Мексика) на 16-тій КС РКЗК ООН вкотре обговорювалися питання кількісних зобов'язань зі скорочення викидів ПГ державами і стало відомо, що заявлені зобов'язання держав є недостатніми для утримання росту глобальної температури на рівні 2°C. У грудні 2011 р. (у місті Дурбан, Південно-Африканська Республіка) відбулася 17-а КС РКЗК ООН, де під час наради Сторін Кіотського протоколу Сторони погодилися щодо другого зобов'язального періоду Кіотського протоколу з 2013 року.²⁰ Досягнуті домовленості на міжнародних переговорах у Дурбані, були кроком вперед, але оголошені зобов'язання держав зі зниження викидів ПГ були знову недостатніми для реального запобігання зростанню глобальної температури.

Останнім часом важливим питанням для кліматичної дипломатії став кліматичний протекціонізм у формі імпортних тарифів та плати за викиди на імпорт, який надходить від країн, що розвиваються. Цей аспект піднято на міжнародних кліматичних переговорах Індією та підтримано країнами блоку G77/Китай (країни, що розвиваються), які запропонували пропозиції до Копенгагенської угоди на КС-15 щодо недопущення митних податків на експорт країн, що розвиваються, на кліматичній основі (якщо країна-експортер, на думку країни-імпортера, не вживає достатньо заходів для обмеження викидів ПГ при виробництві відповідних товарів). Таким чином торговельний протекціонізм у зв'язку із ЗК став визнаватися як небезпечна тенденція. Кліматичний протекціонізм піднімає багато контроверсійних питань на зустрічах сторін РКЗК ООН, які пов'язані із торгівлею та передачею технологій. Країни, що розвиваються, вважають що додаткові тарифи на їх імпорт, у зв'язку із екологічними стандартами у сфері ЗК, є несправедливими для країн, що розвиваються, оскільки вони мають набагато нижчу технологічну спроможність і не можуть конкурувати із розвинутими країнами в цій сфері.

Після низки досить напружених раундів міжнародних переговорів на 21-й конференції ООН з питань ЗК, що проходила в Парижі, в період 29 листопада – 12 грудня 2015 р., був узгоджений текст Паризької угоди,²¹ яка замінить Кіотський протокол після 2020 р. Відповідно до цього міжнародно-правового документу державами узгоджено питання щодо необхідності утримання зростання середньої глобальної температури на рівні нижче 2°C (бажано 1,5°C), збільшення здатності адаптації до негативного впливу ЗК, гармонізації фінансових потоків для розв'язання глобальних проблем зі ЗК та ін. Крім того, відповідно до міжнародних домовленостей, країни намагатимуться досягти «світового піку викидів парникових газів якомога швидше». Однією з вимог Паризької угоди є розробка та практична реалізація стратегії низьковуглецевого розвитку до 2050 р.

Відповідно до Паризької угоди, кожна держава визначає для себе обсяги скорочення викидів (очікуваний національно визначений внесок (ОНВВ) щодо скорочення викидів ПГ) й подає інформацію про відповідні зобов'язання в секретаріат РКЗК ООН. Держави зобов'язуються виконувати добровільно визначені для себе зобов'язання щодо скорочення викидів ПГ. ОНВВ держав переглядається кожні 5 років. Кожні наступні очікувані національно визначені внески повинні бути більш амбітними в порівнянні з попереднім періодом.

Між Паризькою Угодою та Кіотським протоколом є ряд відмінностей:

- В Паризькій угоді скасовано будь-які санкції за викиди ПГ і кожна країна сама визначатиме для себе обсяги скорочення викидів. Завдяки такому підходу до нової угоди приєдналося близько 160 країн, частина з яких раніше не брали зобов'язань щодо скорочення викидів перед світовою спільнотою.
- Кіотський протокол дозволяє міждержавну торгівлю квотами, яка не була належним чином врегульована на міжнародному рівні. Паризька угода не передбачає міждержавної торгівлі квотами.
- Відповідно до Паризької угоди країни матимуть можливість використовувати ринкові механізми для досягнення своїх цілей зі скорочення викидів ПГ, купуючи міжнародні вуглецеві одиниці, які мають відображати реальні скорочення викидів ПГ; а детальні правила функціонування нових ринкових механізмів мають бути затверджені на наступних КС РКЗК ООН та нарадах Сторін Паризької угоди.
- В Паризькій угоді передбачено надання розвинутими країнами технологічної та фінансової допомоги на скорочення викидів ПГ країнам, що розвиваються.²²

Специфіка угод, пов'язаних з обмеженням антропогенного впливу на кліматичну систему (як Кіотського протоколу, так і пост-Кіотських документів) полягає в наявності, поряд із зобов'язаннями щодо обмеження викидів ПГ, засобів, що сприяють концентрації та спрямуванню фінансових ресурсів на потреби інвестування у підвищення екологічної ефективності сфер виробництва та побуту.²³ Таки чином ці угоди, вирішуючи проблему ЗК, спрямовують країни на шлях низьковуглецевого розвитку, і хоча політичні рішення приймаються досить повільно, іншого шляху у світовій спільноті немає, адже вимоги часу та кліматичні реалії диктують свої умови.

Таким чином, одним із основних завдань кліматичної дипломатії при прийнятті на міжнародному рівні рішень щодо ЗК є досягнення рівності між державами, враховуючи, що балансування інтересів усіх держав повинно базуватися на принциповій необхідності запобігання глобальній ЗК.

Рівність в аспекті зміни клімату повинна означати, що для розрахунку зобов'язань зі скорочення викидів ПГ до уваги повинні братися як історична відповідальність держав за викиди ПГ, так і показники енергоємності ВВП, рівня викидів на одного жителя, темпи економічного розвитку і відповідні прогнози щодо викидів ПГ, а також кліматичні умови країн, які впливають на потреби в енергії тощо. У зв'язку із відмінностями між інтересами розвинутих країнами та країн, що розвиваються, дуже важливо перейти від амбітного розуміння рівності (в негативному його значенні) та виділити найсуттєвіші елементи, які в сукупності виведуть кліматичну дипломатію на шлях, що сприятиме досягненню конструктивних домовленостей під час міжнародних переговорів зі ЗК.

1.3. Документи ЄС у сфері кліматичної дипломатії

20 липня 2015 року Радою ЄС прийнято висновки щодо кліматичної дипломатії, в якому зроблено, серед іншого, такі висновки:²⁴

- Зміна клімату, як підкреслюється останніми науковими даними МГЕЗК, є головною глобальною проблемою, яка, якщо не буде невідкладно вирішуватися, загрожує не тільки навколишньому середовищу, а й світовому економічному добробуту, скороченню бідності, сталому розвитку та, в широкому розумінні, миру, стабільності та безпеці. Глобальний перехід до безпечного, стійкого та незагрозливого для клімату шляху низьковуглецевого розвитку є передумовою для безпечного та стабільного майбутнього.
- Маючи справу із необхідністю подолання загроз ризиків ЗК, які посилюють одні одних, включаючи потенційні конфлікти та нестабільність, пов'язані з належним доступом до продуктів харчування, води та енергії, необхідні ефективні зовнішньополітичні ініціативи та відповідні дії на глобальному рівні ЄС. Рада прагне забезпечити аспекти безпеки ЗК, в тому числі шляхом розбудови компоненту кліматичної дипломатії, як невід'ємної частини своєї зовнішньої політики, і вітає публікацію доповіді «Великої сімки» «Новий клімат задля миру», а також дебати в Раді Безпеки ООН, щодо ролі ЗК як мультиплікатора загрози для глобальної безпеки. У цьому контексті Рада сподівається на оновлення Звіту Генерального секретаря 2009 року «Зміна клімату та її можливі наслідки для безпеки».
- Рада вказує, що КС-21 у Парижі має винести юридично зобов'язуючу угоду, яка застосовується до всіх Сторін, яка є універсальною, надійною, всеохоплюючою, динамічною та амбіційною, з надійною прозорістю та підзвітністю для забезпечення довіри між сторонами. Вона також підтверджує, що Паризька угода повинна збалансовано вирішувати проблеми пом'якшення наслідків, адаптації, фінансування, технологій, розбудови спроможності, прозорості дій, а також підтримувати та відображати глобальні геополітичні та економічні реалії та проблеми, що виникають у світі.
- Хоча політична мобілізація на найвищому рівні є значною і, все більша кількість країн подала ОНВВ, Рада із занепокоєнням відзначає повільний прогрес у процесі переговорів РКЗК ООН. Рада вітає вже подані ОНВВ і посилено закликає всі інші Сторони, зокрема країни з потужними економіками, якнайшвидше виступити з амбіційними ОНВВ. З метою

прискорення темпів Рада вітає раннє залучення міністрів для того, щоб допомогти вирішити ключові елементи переговорів та використовувати кожен міжнародний форум для усунення розриву між політичним імпульсом високого рівня та переговорним процесом.

- У зв'язку з цим Рада вітає Декларацію лідерів на саміті G7 в червні 2015 року і те, що зміни клімату розглядалися як пріоритет під час зустрічей на високому рівні, таких як, наприклад, саміти ЄС-СЕЛАК та ЄС-Китай. Вона підкреслює важливість збереження питань ЗК у порядку денному майбутніх зустрічей на високому рівні.
- Рада наголошує на необхідності подальшого посилення спільних зусиль у сфері кліматичної дипломатії в ЄС. Для того, щоб Союз сприяв подальшому прогресу у переговорах, Рада продовжує наполягати на справедливості, достовірності та амбіційності своєї спільної позиції, і відзначає заходи, що проводяться в ЄС та країнах-партнерах для підтримки Плану дій щодо кліматичної дипломатії, включаючи Європейський день дипломатії з питань клімату. Рада вітає роль Мережі зеленої дипломатії ЄС та тісну співпрацю всіх суб'єктів ЄС, які сприяють посиленню позиції ЄС та зусиллям міжнародної спільноти в боротьбі зі ЗК, і закликає ЄС та держави-члени використовувати контакти із партнерськими країнами для покращення результату в цій сфері.
- Рада заохочує Високоповажного представника та Комісію відповідно до їх ролі та компетенції продовжувати координувати та тісно співпрацювати з країнами-членами в імplementації кліматичної дипломатії ЄС через спільні та взаємопов'язані ініціативи.

В ЄС визначено три основні напрями (засади), на яких повинна будуватися кліматична дипломатія після КС-21:25

- (1) Продовження просування напрямку ЗК як стратегічного пріоритету у дипломатичних діалогах, публічній дипломатії та зовнішньополітичних інструментах.*
 - (2) Сприяння впровадженню Паризької угоди в контексті стійкого не шкідливого для клімату (клімато-стійкого) розвитку.*
 - (3) Докладення зусиль, спрямованих на вирішення питань пов'язаності клімату з природними ресурсами, процвітанням, стабільністю та міграцією. Дипломатія повинна відігравати активну роль у цих зусиллях, а також використати всі наявні інструменти.*
-

Практичні механізми реалізації цих засад передбачають конкретні заходи по кожному з напрямків, серед яких, наприклад:

- ЄС та держави-члени будуть використовувати майбутні двосторонні зустрічі та багатосторонні форуми, в тому числі Зустрічі Великої сімки, Великої двадцятки та ООН, щоб забезпечити поступ у кліматичній політиці та роботу з партнерами з метою створення умов для позитивних дій і недопущення будь-якого відступу чи відхилення від курсу.
- ЄС та держави-члени будуть повністю інтегрувати в свої спільні пріоритети кліматичної дипломатії ціль щодо досягнення міжнародної домовленості з питань глобального ринкового механізму для регулювання майбутніх викидів ПГ для міжнародної авіації в Асамблеї ІКАО, надаватимуть підтримку кліматичній дипломатії при переговорах Міжнародної морської організації з метою прийняття глобальної системи збору даних про споживання палива та пов'язані з цим викиди ПГ від міжнародних морських перевезень.
- Проводити спільну інформаційну кампанію на високому рівні через представництва ЄС та посольства держав-членів на періодичній основі. Вона повинна бути спрямована на ключових осіб, що приймають рішення, та агентів змін, включаючи не лише приймаючі уряди, але також і парламентаріїв, неурядові організації, зелені галузі промисловості та громадянське суспільство в широкому розумінні. Така інформаційна робота повинна бути пов'язана з політичним діалогом з країнами, що розвиваються за підтримки «Альянсу глобальної зміни клімату».
- Опиратися на успішний досвід у 2015 році для посилення колективної публічної дипломатії у приймаючих країнах. Наприклад, делегації ЄС та посольства держав-членів повинні спільно організувати у 2016 році «День кліматичної дипломатії».
- ЄС та держави-члени повинні працювати з партнерами, щоб розробити повне уявлення про зміст ОНВВ, підтримувати партнерів у розробці планів впровадження та встановлювати зв'язки з відповідними фінансовою та технічною підтримкою, зокрема, наданою для найменш розвинених країн і малим острівним державам, що розвиваються. Дипломатичні служби ЄС повинні бути мобілізовані для заохочення своєчасної ратифікації.

- ЄС та держави-члени будуть і надалі підтримувати кліматичну дипломатію через узгоджену мобілізацію своїх інструментів зовнішньої політики (включаючи співробітництво заради розвитку, політики сусідства і розширення, цивільного захисту та гуманітарної політики, торгівлі та ін.) для підтримки амбіційних кліматичних дій та зміцнення стійкості, в тому числі шляхом розбудови спроможності. Це включатиме активізацію стратегічної співпраці з недержавними суб'єктами в контексті Програми дій Ліма-Париж.²⁶
- ЄС та держави-члени продовжуватимуть працювати разом для винайдення інноваційних механізмів для мобілізації додаткового кліматичного фінансування від приватних інвесторів, наприклад, «Нордична фінансова ініціатива», започаткована країнами Північної Ради на КС-21.
- КС-22 у Марракеші буде мати вирішальне значення для розроблення практичних механізмів для імплементації Паризької Угоди. Демарш ЄС до зустрічі КС-22 може роз'яснити погляди ЄС та звернутися за підтримкою від країн-партнерів з конкретних питань для зустрічі в Марракеші.
- ЄС та країни-члени посилюватимуть свою участь у дебатах з питань клімату та політики в галузі безпеки на міжнародних форумах, в тому числі Раді Безпеки ООН, на Конференції з планетарної безпеки та іншими відповідними конференціями/ініціативами, організованими країнами-членами.
- ЄС та ті держави-члени, які входять до складу Групи «Великої сімки», продовжать співпрацю через «Велику сімку» з питань клімату та вразливості, працюючи над підсумками звіту «Великої сімки» на цю тему.
- ЄС та країни-члени продовжуватимуть і посилюватимуть включення аналізу вразливості до клімату в оцінку ризиків вразливості/безпеки та стихійних лих і співпрацюватимуть заради зусиль зі зменшення ризиків через відповідні інструменти зовнішньої політики та у співпраці з існуючими мережами.
- ЄС буде продовжувати свою роботу за спільною ініціативою та проектом ЄС та ЮНЕП і проектом щодо клімату та безпеки, які конкретно стосуються дестабілізуючих наслідків зміни клімату у вразливих державах.
- ЄС та країни-члени заохочуються до вивчення можливостей розроблення переліку заходів щодо клімату та безпеки.

Детальний план дій за цими заходами повинен бути розроблено ЄС та країнами-членами на робочому рівні через Мережу Зеленої Дипломатії. Мережа зеленої дипломатії започаткована у червні 2003 року Європейською Радою, та спрямована на сприяння інтеграції навколишнього середовища у зовнішні відносини. Мережа складається з посадових осіб, які займаються проблемами міжнародного навколишнього середовища та сталого розвитку в міністерствах закордонних справ ЄС та їх дипломатичних місіях, включаючи Європейську службу зовнішньої діяльності та представництва ЄС.²⁷

В ЄС також діють документи з питань енергетики та запобігання ЗК, які є прикладами досягнення кліматичної та енергетичної дипломатії. Зокрема, мова йде, наприклад, про стратегію «Енергетика 2020: Стратегія конкурентної, екологічно чистої та безпечної енергетики».²⁸ Ця стратегія посилює інтеграцію європейських енергетичних ринків зі встановленими стандартами та цілями щодо зменшення викидів ПГ, підвищення енергоефективності, а також збільшення частки відновлюваних джерел енергії в структурі енергоспоживання. У 2014 році Рада ЄС схвалила нову Кліматичну та енергетичну політику до 2030 року, яка представила новіші, амбітніші цілі щодо зменшення викидів ПГ, підвищення енергоефективності та використання відновлюваних видів енергії. Проте, на відміну від плану 2020 року, нові цілі не були схвалені на рівні держав-членів, а тільки на рівні всього ЄС.²⁹

Таким чином проблема ЗК є пріоритетом діяльності у різних сферах, саме тому ЄС зберігає свою лідируючу роль у сфері кліматичної дипломатії на глобальному рівні. Враховуючи, що ЄС не має економічних та політичних важелів, для того щоб примусити держави вживати заходи із запобігання ЗК, лідируюча роль ЄС заснована на ресурсах так званої «м'якої» сили, яка означає лідерство власним прикладом, за допомогою дипломатії, переконання та аргументування.³⁰

ЧАСТИНА 2.

КЛІМАТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ ТА УКРАЇНА

2.1. Міжнародний рівень

Україна бере активну участь в міжнародному переговорному процесі з питань ЗК. Україна ратифікувала РКЗК ООН Законом № 435/96-ВР від 29 жовтня 1996 р. і є Стороною конвенції з 11 серпня 1997 р. Кіотський протокол до РКЗК ООН ратифіковано Законом України № 1430-15 від 4 лютого 2004 р. Паризьку угоду ратифіковано Законом № 1469-VIII від 14.07.2016 р.

Україна за економічними показниками відноситься в рамках кліматичного переговорного процесу до індустріально розвинутих країн, має статус країни із перехідною економікою і включена до Додатку I РКЗК ООН. Під час переговорного процесу на міжнародному рівні саме представники уряду України відстоювали необхідність особливого підходу до країн, економіка яких знаходиться на перехідному етапі.³¹

Одним із ключових аспектів міжнародного переговорного процесу з питань ЗК є визначення кількісних зобов'язання країн щодо скорочення викидів ПГ. У зв'язку із складністю досягнення консенсусу з цього питання, у Паризькій угоді зазначено, що держави самі визначатимуть для себе кількісні зобов'язання зі скорочення викидів ПГ та будуть їх подавати у секретаріат РКЗК ООН. Такі зобов'язання (національно-визначені внески – НВВ) відповідно до Паризької угоди зі зміни клімату визначила добровільно для себе і Україна. Відповідно до поданих у 2015 році в секретаріат РКЗК ООН зобов'язань щодо скорочення викидів ПГ, Україна планує не перевищити до 2030 році 60% викидів ПГ від рівня викидів таких газів у базовому 1990 р.³²

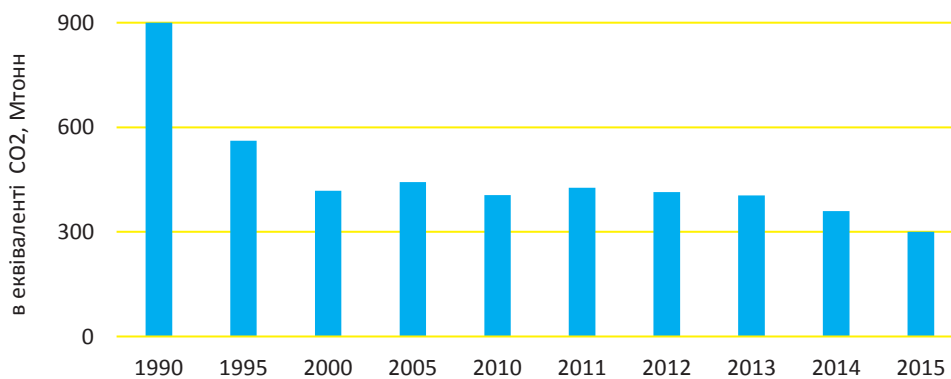
При формуванні НВВ відповідно до Паризької угоди та виробленні відповідної позиції Урядом України розглянуто різні сценарії економічного розвитку і заявлена мета залежала від сценаріїв економічного розвитку. При формуванні позиції України розглянуто такі сценарії економічного розвитку:

- «інвестиційно-активний» (варіант 1 – 60% викидів парникових газів від рівня 1990 р.);
- змішаний варіант реалізації сценарію розвитку 1 і сценарію переходу до стратегії низьковуглецевого розвитку (варіант 2 – 50% викидів парникових газів від рівня 1990 р.);
- екстенсивний «базовий» сценарій розвитку (варіант 3 – 50% викидів парникових газів від рівня 1990 року);
- інерційний / песимістичний сценарій розвитку (варіант 4 – 45% викидів від рівня 1990 р.).³³

«Інвестиційно-активний» макроекономічний сценарій розвитку передбачає істотні політичні заходи для відбудови та економічного зростання України; екстенсивний «базовий» макроекономічний сценарій розвитку не передбачає істотних політичних заходів для економічного зростання України та передбачає заходи щодо скорочення викидів парникових газів; інерційний / песимістичний сценарій розвитку передбачає збереження існуючих тенденцій і не містить суттєвих змін у трансформаційних процесах.³⁴

Викиди парникових газів в Україні

Джерело: Національний кадастр антропогенних викидів в Україні

Варто зазначити, реальні викиди парникових газів в Україні у 2015 році за даними кадастру антропогенних викидів ПГ (1990-2015 рр.) на 69% нижче від рівня 1990 р.³⁵ З цього випливає, що Україна залишає за собою можливість підвищувати рівень викидів ПГ порівняно із сьогоднішнім рівнем і усі, з розглянутих Урядом сценаріїв економічного розвитку при формуванні ОНВВ, передбачали зростання викидів ПГ.

Така позиція України щодо кількісного обмеження викидів ПГ є необґрунтованою та деструктивною на міжнародних переговорах, оскільки не базується на висновках наукових експертів щодо зв'язку економічного розвитку людства та ЗК і необхідності утримання глобального росту температури шляхом скорочення викидів ПГ; заявлена мета України щодо скорочення викидів ПГ не передбачає реального скорочення викидів у порівнянні із сьогоднішнім рівнем, незважаючи на те, що економіка України є однією із найбільш енерго-затратних у світі і має великий потенціал енергозбереження та скорочення викидів ПГ; доведено, що економічний розвиток та скорочення викидів може відбуватися одночасно за умови застосування принципів сталого розвитку.

Загалом, крім відсутності амбіцій України щодо взяття добровільних зобов'язань з фактичного скорочення викидів ПГ, можна виділити основні питання, які відстоював Уряд України на конференціях сторін РКЗК ООН:

- необхідність укладення нової угоди в рамках Кіотського протоколу, яка передбачала б збереження проектних механізмів як джерела фінансування модернізації економіки України та скорочення викидів ПГ;
- доцільність збереження 1990 року як базового року для розрахунку зобов'язань зі скорочення викидів ПГ, оскільки це дозволить Україні зберегти статус продавця надлишкових квот (в іншому у випадку, коли базовий рік для визначення кількісних зобов'язань зі скорочення викидів ПГ змінився б з 1990 на 2005, Україна з продавця могла б стати покупцем квот на викиди ПГ);
- важливість збереження преференцій для України і статусу країни з «перехідною економікою»;
- надання можливості перенесення надлишку квот, не використаних впродовж 2008-2012 рр., на наступний період зобов'язань зі скорочення викидів ПГ для можливості їх подальшого продажу;
- лобіювання виключення країн з перехідною економікою зі списку країн-донорів з питань передачі технологій країнам, що розвиваються, та фінансування їх діяльності з обмеження викидів ПГ, адаптації до ЗК тощо;
- доцільність врахування обсягу поглинання ПГ лісами України, оскільки це дозволить додатково отримати близько 30 млн. тонн квот щорічно.³⁶

Варто зазначити, що позиція України щодо перенесення невикористаних квот на викиди парникових газів на наступний зобов'язальний період після 2012 року була розкритикована та не зазнала підтримки на міжнародному рівні, так як була спрямована виключно на збереження права на торгівлю «гарячим повітрям». У цьому контексті в Посиланні Європейської Комісії до Європарламенту від 9 березня 2010 року чітко заявлено, що близько 10 млрд. тонн CO₂ еквіваленту не будуть використані Україною та Росією в період 2008-2012 рр., і їх перенесення на майбутні періоди є неприйнятним, оскільки значно нівелює зобов'язання цих країн.³⁷ Ряд інших аспектів позиції України теж не були узгоджені на міжнародному рівні, адже, як видно із описаного вище, у світі, зокрема на рівні ЄС, кліматична дипломатія відстоює протилежні пріоритети щодо запобігання ЗК та скорочення викидів ПГ, і реальні загрози від ЗК диктують необхідність обрання шляху безвуглецевого розвитку.

Зокрема, після підписання Паризької угоди, можна виокремити деякі тенденції, які спостерігаються у світі та які впливають на рішення щодо розроблення політики зі ЗК в Україні:

- 1) У світі здійснюється переінвестування коштів великих інвестиційних фондів з проектів видобутку викопних палив у проекти розвитку альтернативної енергетики, що впливатиме на інвестиційні проекти в Україні.*
- 2) Прийняття Паризької угоди зобов'язує уряд України розробляти свою енергетичну стратегію спрямовану на повну відмову від викопного палива та перехід на відновлювану енергетику до 2050 р.*

Україна підписала Угоду про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони³⁸ (Угода про Асоціацію Україна-ЄС), і її положення повинні бути імплементовані в національну правову систему та враховані при формуванні усіх нормативних та політико-правових документів. Угода про Асоціацію Україна-ЄС є основою для співробітництва між Україною та ЄС, а також орієнтиром для розроблення політики у сфері ЗК. Зокрема, в Угоді про Асоціацію Україна-ЄС закладено основні засади для екологізації економіки України. Додатком XXXI до глави 6 «Навколишнє

середовище» Розділу V «Економічне і галузеве співробітництво» Угоди про Асоціацію передбачено розроблення та запровадження довгострокових заходів, спрямованих на скорочення викидів ПГ та розроблення плану дій на довготермінову перспективу (а саме: після 2012 року) стосовно пом'якшення ЗК та адаптації до них. Крім того для реалізації політики у сфері скорочення викидів ПГ, важливими є імплементація **Додатку XXXI до Угоди про Асоціацію**, який стосується розроблення та реалізації політики у сфері ЗК, та положень інших директив, передбачених Угодою про Асоціацію та Договором про заснування Енергетичного співтовариства,³⁹ що набув чинності для України 01.02.2011, серед яких найбільший вплив на викиди ПГ мають:

- Директива № 2010/75/ЄС про промислові викиди (комплексне запобігання і контроль забруднень);
- Директива № 2006/32/ЄС про ефективність кінцевого використання енергії та енергетичні послуги, а також про скасування Директиви Ради № 93/76 ЄЕС;
- Директива № 2002/91/ЄС щодо енергетичної ефективності будівель;
- Директива № 92/75/ЄЕС про вказування за допомогою маркування та зазначення стандартної інформації про товар обсягів споживання енергії та інших ресурсів побутовими електроприладами;
- Директива 2003/30/ЄС щодо сприяння використанню біопалива або іншого відновлювального палива для транспорту;
- Директива № 96/57/ЄС про вимоги щодо ефективності споживання енергії побутовими електричними холодильниками, морозильними та комбінованими пристроями;
- Директива 2001/77/ЄС про створення сприятливих умов продажу електроенергії, виробленої з відновлюваних енергоджерел, на внутрішньому ринку електричної енергії;
- Директиви 2010/30/ЄС про вказування за допомогою маркування та стандартної інформації про товар обсягів споживання енергії та інших ресурсів енергоспоживчими продуктами;
- Директива 1999/31/ЄС про захоронення відходів.

Низка положень цих директив мають непряме відношення до викидів ПГ, але, оскільки вони стосуються контролю і запобіганню забруднень, скорочення енергоспоживання та використання відновлюваного палива, імплементація їх положень сприятиме, в тому числі, скороченню викидів ПГ. Тому, у випадку належної імплементації усіх цих директив, Україна зможе реально скорочувати викиди ПГ, а не зараховувати в якості скорочення викидів економічний спад чи інші обставини, не пов'язані із політикою щодо екологізації економіки України.

Крім того, Україною підписані **двосторонні Меморандуми про взаєморозуміння щодо співпраці у сфері зміни клімату, розробки проектів спільного впровадження, впровадження та участі в міжнародній торгівлі викидами за Кіотським протоколом між різними країнами** (Італійська Республіка,⁴⁰ Іспанія⁴¹ та ін). в деяких частинах ці домовленості носять декларативний характер та свідчать про наміри, а не реальні зобов'язання держав. Як показує практика, дані домовленості спрямовані в основному на реалізацію гнучких економічних механізмів Кіотського протоколу та у сфері реалізації залишають поза увагою інші їх аспекти, як, наприклад, підвищення ефективності використання енергії у відповідних секторах національної економіки, охорони та поліпшення якості поглиначів і накопичувачів парникових газів та ін. Адже, саме цим питанням на національному рівні не приділена достатня увага. В той же час, саме ці та інші питання, а не лише реалізація гнучких економічних механізмів, свідчать про впровадження кліматоохоронної політики в Україні.

Співпраця України та ЄС також проявляється в укладенні **двосторонніх угод на виконання Кіотського протоколу**, серед яких є, наприклад, Договір купівлі-продажу одиниць установленої кількості, укладений з Міністерством доквілля, сільськогосподарських та морських справ Іспанії у 2009 році (угоди про продаж одиниць установленої кількості не були офіційно оприлюднені в Україні, крім того практика їх реалізації викрила ряд системних проблем в Україні у сфері використання бюджетних коштів на проекти в екологічній сфері, доступу до інформації в екологічній сфері, створення корупційних схем у сфері фінансування проектів зі скорочення викидів ПГ, низького контролю за витрачення фінансових ресурсів в екологічній сфері тощо).

У рамках міжнародної технічної допомоги на запровадження системи торгівлі квотами на викиди ПГ (СТВ) в Україні реалізовувалися проекти «Готовність до торгівлі квотами на викиди в регіоні ЄБРР»⁴² за підтримки ЄБРР, «Партнерство заради створення вуглецевих ринків»⁴³ та ін. Тривалий час в Україні йде мова про розроблення законодавства для впровадження СТВ в Україні, але необхідного законодавства так і не прийнято, хоч було розроблено деякі законопроекти в цій сфері.

Вище зазначені аспекти політики України, на нашу думку, загалом свідчать про відсутність еколого-економічного підходу до вирішення глобальної проблеми ЗК в Україні. Слід вважати, що така ситуація в Україні характеризує державу негативно і шкодить її іміджу на міжнародній арені, оскільки Україна позиціонує себе виключно як держава, яка бажає збагатитися на проблемі та ніяким чином не демонструє своїх намірів щодо вирішення цієї проблеми та інвестування певних ресурсів у таку діяльність. Основним завданням Уряд України на міжнародному рівні бачить – збереження можливостей для здійснення торгівлі квотами на викиди ПГ, забезпечення можливості щодо відсутності реальних зобов'язань зі скорочення викидів ПГ, отримання міжнародної фінансової допомоги на проекти в екологічній сфері, не зважаючи на те, що Україна історично відповідальна за значну кількість викидів ПГ, будучи промислово розвинутою країною, економіка якої є однією з найбільш енергозатратних економік світу.

2.2 Національний рівень

Враховуючи негативні еколого-економічні наслідки ЗК у світовому вимірі, негативні наслідки кліматичних змін не оминають й Україну. Наслідки зміни клімату в Україні особливо небезпечні для сільського, водного і лісового господарства, транспортної і енергетичної систем, промисловості і комунального господарства тощо.

Розроблення законодавства у сфері ЗК в Україні пов'язано в основному з функціонуванням гнучких економічних механізмів Кіотського протоколу зі спільного впровадження та міжнародної торгівлі квотами, ведення кадастру антропогенних викидів із джерел та абсорбції ПГ, функціонування Реєстру антропогенних викидів та абсорбції ПГ. Жоден із чинних нормативних документів, які стосуються питання охорони довкілля, а отже і проблеми

зміни клімату, прямо не регулює питання налагодження механізму контролю за викидами ПГ в Україні, оскільки не передбачає контролюючих інстанцій, процедур чи періодичності контролю, санкцій за порушення процедури контролю за викидами тощо.

В Україні діють програмні документи щодо ЗК,⁴⁴ але їх рівень імплементації та реального виконання є досить низьким, оскільки питання контролю та відповідальності в них не врегульовані, а існуючі контролюючі повноваження наглядових інстанцій на практиці в даній сфері не реалізуються. Це пов'язано з низьким рівнем інституційної спроможності в Україні, відсутністю коштів на розроблення та імплементацію відповідної політики і відсутністю політичної волі на виконання відповідних зобов'язань та ефективних механізмів контролю за їх виконанням.

У грудні 2016 року Уряд України схвалив Концепцію державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року.⁴⁵

Основними напрямками реалізації Концепції є: зміцнення інституційної спроможності щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері зміни клімату; запобігання зміні клімату через скорочення антропогенних викидів і збільшення абсорбції парникових газів та забезпечення поступового переходу до низьковуглецевого розвитку держави; адаптація до зміни клімату, підвищення опірності та зниження ризиків, пов'язаних із зміною клімату. Безперечно визначення цих напрямів є позитивним кроком, але наступним кроком мало б бути розроблення скоординованих заходів для досягнення поставлених цілей. У 2017 р. розроблено проект Плану заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року.⁴⁶ Але цей документ знову містить недоліки, які можуть призвести до невиконання чергового програмного документу у сфері ЗК в Україні. Зокрема, вкотре визначено загальні та недостатньо конкретизовані цілі, і не сформовано індикатори успіху виконання конкретних заходів; низці заходів визначено декілька органів, відповідальних за їх виконання, але не визначено, який орган несе відповідальність за реалізацію того чи іншого завдання та координуватиме його виконання; суттєвим недоліком цього плану заходів також є відсутність передбаченого фінансування на реалізацію запланованих заходів.

18 серпня 2017 року своїм Розпорядженням №605 Уряд схвалив Енергетичну стратегію України на період до 2035 року “Безпека, енергоефективність, конкурентноспроможність”.⁴⁷ Стратегією передбачено:

до 2020 р.:

- завершення імплементації Третього енергетичного пакета;
- створення ринку вугільної продукції (реструктуризація буде супроводжуватись комплексом заходів з пом'якшення соціальних та екологічних наслідків ліквідації/консервації вугільних шахт);
- забезпечення дотримання високих екологічних норм виробництва, транспортування, трансформації та споживання енергії, фінансування інвестиційних проектів у рамках Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок;
- досягнення значного прогресу у сфері ВДЕ через збільшення їх частки у кінцевому споживанні до 11%.

до 2025 р.:

- інтеграцію української енергосистеми із зоною континентальної Європи ENTSO-E в режимі експлуатації;
- повну інтеграцію у європейську систему транспортування газу;
- реалізація інвестиційних проектів у рамках Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок;
- формування місцевих систем тепlopостачання на основі економічно обґрунтованого врахування потенціалу місцевих видів палива, логістики постачання, регіональної та загальнодержавної інфраструктури;
- модернізація та вдосконалення систем обліку й залучення споживача до управління власним попитом на енергетичні ресурси;
- інтенсивне залучення інвестицій у сектор ВДЕ.

до 2035 р.:

- інноваційний розвиток енергетичного сектору й будівництво нової генерації. Вибір типу генерації залежатиме від прогнозної цінової кон'юнктури на паливо й інтенсивності розвитку кожного типу генерацій;

- запровадження стандартів будівництва “пасивний дім”, досягнення цільових показників скорочення викидів SO₂, NO_x та пилу згідно з Національним планом скорочення викидів від великих спалювальних установок та запровадження в Україні системи торгівлі квотами на викиди парникових газів;
- збільшення національного газовидобутку, зокрема нетрадиційного газу та видобутку на континентальному шельфі та у межах виключної (морської) економічної зони України;
- вугільний сектор має досягнути конкурентних та прозорих умов функціонування;
- ВДЕ розвиватимуться найбільш динамічними темпами порівняно з іншими видами генерації, що дозволить збільшити їх частку у структурі ЗППЕ до 25%.

Розроблення вищевказаних документів безперечно є позитивною тенденцією, але в той же час в Україні не прийнято основного закону у сфері ЗК та регулювання викидів ПГ, хоч роботи над розробленням такого проекту розпочиналися декілька разів та тривали не один рік. Законотворчі групи, створювані Урядом України, розробляли проекти законів у сфері запобігання ЗК, регулювання викидів ПГ та впровадження на національному рівні СТВ. Причиною неприйняття цих проектів законів була їх недосконалість, відсутність чіткого політичного курсу та еколого-економіко-правових засад формування політики щодо ЗК в Україні. Відсутність кліматоохоронного законодавства в Україні пов'язана також з тим, що сьогодні Україна не має на меті скорочувати викиди ПГ чи навіть зупинити їх ріст. До цього часу усі кількісні зобов'язання, які оголошувала Україна, означали можливість фактичного росту викидів у порівнянні із сьогоднішнім рівнем. Таким чином на практиці інтерес уряду України тривалий час був спрямований виключно у русло отримання додаткових фінансових ресурсів за рахунок реалізації квот на викиди ПГ та був далекий від розроблення кліматоохоронної політики; поширеною була хибна позиція, відповідно до якої, Україна повинна розвиватися, а відтак викиди ПГ будуть і повинні збільшуватись. Таким чином ситуація в Україні повинна бути кардинально змінена, оскільки лише при визнанні проблеми та реальності загроз ЗК, наявності концептуального бачення шляхів вирішення проблеми та врахуванні всіх наукових даних має відбуватися розроблення політики з питань ЗК в Україні.

ВИСНОВКИ

Рекомендації щодо розвитку кліматичної дипломатії в Україні:

При розробленні політики у сфері ЗК, повинен бути концептуально визнаний та врахований так званий **«глобальний інтерес» щодо вирішення проблеми ЗК**. Цей інтерес в певних аспектах превалює над локальними національними інтересами, але саме глобальний інтерес повинен бути врахований та оцінений поряд із національними інтересами України при формуванні національної політики з питань ЗК. При розробленні політик, документів, нормативно-правових актів, формуванні позиції на міжнародні переговори повинна здійснюватися експертиза проектів документів на предмет відповідності глобальному інтересу щодо вирішення проблеми ЗК. При цьому, крім оцінки факту врахування самого інтересу повинні здійснюватися еколого-економічна оцінка впливу розроблюваних рішень та вплив відповідних рішень на національному та на глобальному рівнях, на короткострокову та довгострокову перспективи.

Політика у сфері ЗК повинна відповідати міжнародним договорам у сфері ЗК, підписаним та ратифікованим Парламентом України, зокрема РКЗК ООН, Паризькій Угоді, а також Угоді про Асоціацію Україна-ЄС. Розроблювані проекти документів повинні проходити етап експертизи на предмет відповідності міжнародним зобов'язанням України у сфері ЗК.

Політика України у сфері ЗК повинна базуватися на наукових даних та на висновках МГЕЗК, які, серед іншого, закликають до посилення зобов'язань зі скорочення викидів ПГ для утримання глобального росту температури на рівні 2°C від доіндустріального рівня із можливістю перегляду довгострокових цілей задля необхідності утримання росту температури на рівні 1,5°C.

На національному рівні повинні бути сформовані **достатньо амбітні цілі щодо скорочення викидів ПГ**, які означатимуть реальне скорочення викидів ПГ за рахунок впровадження програм з енергозбереження, збільшення частки ВДЕ, екологізації економіки України тощо. Законодавчо визначені цілі щодо обмеження викидів ПГ повинні бути основою для подальшого розроблення політики у сфері ЗК, зокрема щодо впровадження СТВ, системи моніторингу, звітності та верифікації викидів, контролю за викидами, плати за викиди тощо.

Перехід на безвуглецевий розвиток повинен бути стратегічним пріоритетом розвитку України в наступні десятиліття. Тому повинні фінансуватись програми та діяльність щодо розроблення екологічно чистих технологій, збільшення енергетичної безпеки, забезпечення енергетичної незалежності, зниження енергоємності національного ВВП, скорочення енергоспоживання тощо.

Перейняття досвіду та позитивних практик ЄС. Лідуюча роль ЄС у сфері кліматичної дипломатії повинна бути прикладом для України, враховуючи принципи спільної та диференційованої відповідальності за ЗК, в тому числі й України, а також реалії в Україні. Для цього варто здійснювати прогнозовану оцінку можливих впливів впровадження певних політик та практик, які існують в ЄС, в Україні, наприклад, щодо запровадження СТВ, збільшення податку на викиди тощо.

При розробленні та реалізації політики у сфері ЗК варто враховувати **наявність системних проблем на даному етапі розвитку державності в Україні**, таких як корупція, кланові інтереси олігархічної правлячої верхівки в Україні, енергетична залежність, сусідство із державою-агресором, порушення територіальної цілісності, економічна криза, енергетичний лобізм, низький рівень екологічної свідомості, низький рівень інституційної спроможності, невиконання/порушення міжнародних зобов'язань України та національного законодавства, відсутність належного контролю за виконанням екологічних нормативів, недовіра системи стримувань та противаг в системі органів державної влади, закритість/доступ до інформації та ін. Подолання цих проблем є необхідною передумовою для розроблення та реалізації політики у сфері ЗК.

Підвищення інституційної спроможності щодо розроблення та реалізації політики у сфері ЗК, прийняття та погодження рішень, які впливають на ЗК чи пов'язані із проблемою ЗК, здійснення наукових досліджень та експертиз документів у сфері ЗК є пріоритетним завданням і передумовою зміцнення кліматичної дипломатії в Україні. В цьому аспекті важливими є питання підготовки кадрів, наявності відповідних штатних посад в різних органах державної влади, налагодження співпраці між різними органами державної влади та з профільюючим органом у сфері розроблення та реалізації політики з питань ЗК, використання потенціалу аналітичних центрів, інституцій громадянського суспільства та міжнародних організацій в Україні.

Посилання

- ¹ Climate change 2013: The Physical Science Basis. [Електронний ресурс]. Доступно з <http://www.climatechange2013.org/>.
- ² Climate change 2007: Synthesis Report. [Електронний ресурс]. Доступно з http://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_synthesis_report.htm.
- ³ Human Rights Council. Tenth Session Resolution 10/4. Human rights and climate change. [Електронний ресурс]. Доступно з http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_10_4.pdf.
- ⁴ Nicolas Stern. The Economics of Climate Change. The Stern Review. – 2007. – 662 с. [Електронний ресурс]. Доступно з http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.
- ⁵ Nicolas Stern. The Economics of Climate Change. The Stern Review. – 2007. – 662 с. [Електронний ресурс]. Доступно з http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.
- ⁶ Фейген Б. Велике потепління: Зміна клімату та піднесення й гибель цивілізацій / Браян Фейген; пер. з англ. та наук. ред. Т. Цимбал. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 272 с. – (Серія VIAE HUMANAЕ; вип. 5), с. 229.
- ⁷ Nicolas Stern. The Economics of Climate Change. The Stern Review. – 2007. – 662 с. [Електронний ресурс]. Доступно з http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.
- ⁸ Nicolas Stern. The Economics of Climate Change. The Stern Review. – 2007. – 662 с. [Електронний ресурс]. Доступно з http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.
- ⁹ Nicolas Stern. The Economics of Climate Change. The Stern Review. – 2007. – 662 с. [Електронний ресурс]. Доступно з http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.
- ¹⁰ Nicolas Stern. The Economics of Climate Change. The Stern Review. – 2007. – 662 с. [Електронний ресурс]. Доступно з http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.
- ¹¹ Фейген Б. Велике потепління: Зміна клімату та піднесення й гибель цивілізацій / Браян Фейген; пер. з англ. та наук. ред. Т. Цимбал. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 272 с. – (Серія VIAE HUMANAЕ; вип. 5), с. 230.
- ¹² Nicolas Stern. The Economics of Climate Change. The Stern Review. – 2007. – 662 с. [Електронний ресурс]. Доступно з http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.
- ¹³ Nicolas Stern. The Economics of Climate Change. The Stern Review. – 2007. – 662 с. [Електронний ресурс]. Доступно з http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.
- ¹⁴ Climate change 2013: The Physical Science Basis. [Електронний ресурс]. Доступно з <http://www.climatechange2013.org/>.
- ¹⁵ Nicolas Stern. The Economics of Climate Change. The Stern Review. – 2007. – 662 с. [Електронний ресурс]. Доступно з http://mudancasclimaticas.cptec.inpe.br/~rmclima/pdfs/destaques/sternreview_report_complete.pdf.

- ¹⁶ Принятая в Дохе поправка к Киотскому протоколу. [Електронний ресурс]. Доступно з http://unfccc.int/files/kyoto_protocol/application/pdf/kp_doha_amendment_russian.pdf
- ¹⁷ Протидія глобальній зміні клімату в контексті Киотських домовленостей: український вимір / С.Л. Орленко, Я.А. Жаліло, І.В. Трофимова [та ін.]. Під ред. Я.А. Жаліла – К.: НІСД, 2010, с. 14
- ¹⁸ Report of the Conference of the Parties on its thirteenth session, held in Bali from 3 to 15 December 2007. [Електронний ресурс]. Доступно з <http://thereddesk.org/sites/default/files/resources/pdf/2010/VAR.pdf>
- ¹⁹ Доклад Конференции Сторон о работе ее пятнадцатой сессии, состоявшейся в Копенгагене 7-19 декабря 2009 года. [Електронний ресурс]. Доступно з <http://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/rus/11a01r.pdf>
- ²⁰ Доклад Конференции Сторон, действующей в качестве совещания Сторон Киотского протокола, о работе ее седьмой сессии, состоявшейся в Дурбане с 28 ноября до 11 декабря 2011 года. [Електронний ресурс]. Доступно з <http://unfccc.int/resource/docs/2011/cmp7/rus/10a01r.pdf>.
- ²¹ Паризька угода. [Електронний ресурс] – Доступно з http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_l61.
- ²² Дубовіч І.А. Теоретико-методологічні та практичні еколого-економічні й правові засади розв'язання глобальних проблем зі зміни клімату / І.А. Дубовіч, М.Г. Булгакова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Ужгород. – 2016. – Вип. 8. Ч. 1. – с. 67-70.
- ²³ Протидія глобальній зміні клімату в контексті Киотських домовленостей: український вимір / С.Л. Орленко, Я.А. Жаліло, І.В. Трофимова [та ін.]. Під ред. Я.А. Жаліла – К.: НІСД, 2010, с. 3
- ²⁴ Council conclusions on climate diplomacy, 20.07.2015. [Електронний ресурс]. – Доступно з <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/07/20-fac-climate-diplomacy-conclusions/>.
- ²⁵ European climate diplomacy after COP21: Elements for continued climate diplomacy in 2016. Council of the European Union. 08.02.2016. [Електронний ресурс]. – Доступно з <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5853-2016-INIT/en/pdf>
- ²⁶ Lima-Paris Action Agenda. [Електронний ресурс]. – Доступно з <http://newsroom.unfccc.int/lpaa/about/>.
- ²⁷ European commission. Environment. International Issues. Green diplomacy. [Електронний ресурс]. – Доступно з http://ec.europa.eu/environment/international_issues/green_diplomacy_en.htm.
- ²⁸ Энергетика 2020 року: Стратегія конкурентної, екологічно чистої та безпечної енергетики. [Електронний ресурс]. – Доступно з https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf.
- ²⁹ Энергетична дипломатія: світові приклади для України // Policy paper. Dixigroup. [Електронний ресурс]. – Доступно з http://dixigroup.org/storage/files/2016-09-15/web_energy_diplomacy_dixi_2016_ua_1.pdf
- ³⁰ Sebastian Oberthür & Claire Roche Kelly (2008) EU Leadership in International Climate Policy: Achievements and Challenges, *The International Spectator*, 43:3, 35-50, DOI: 10.1080/03932720802280594. [Електронний ресурс]. – Доступно з <http://dx.doi.org/10.1080/03932720802280594>.
- ³¹ Протидія глобальній зміні клімату в контексті Киотських домовленостей: український вимір / С.Л. Орленко, Я.А. Жаліло, І.В. Трофимова [та ін.]. Під ред. Я.А. Жаліла – К.: НІСД, 2010, с. 10.
- ³² Урядовий портал. Мінприроди: Україна бере активну участь в роботі над текстом нової глобальної кліматичної угоди. 22.10.2015. [Електронний ресурс]. – Доступно з http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=248571404.

- ³³ Очікуваний Національно-визначений внесок до нової глобальної кліматичної угоди. Проект Розпорядження КМУ «Про схвалення «Очікуваного Національно-визначеного внеску (ОНВВ)» до нової глобальної кліматичної угоди» [Електронний ресурс]. – Доступно з http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_print_bill/3816
- ³⁴ Очікуваний Національно-визначений внесок до нової глобальної кліматичної угоди. Проект Розпорядження КМУ «Про схвалення «Очікуваного Національно-визначеного внеску (ОНВВ)» до нової глобальної кліматичної угоди» [Електронний ресурс]. – Доступно з http://civic.kmu.gov.ua/consult_mvc_kmu/consult/old/show_print_bill/3816.
- ³⁵ Національний кадастр антропогенних викидів із джерел і абсорбції поглиначами парникових газів в Україні за 1990-2015 рр. [Електронний ресурс]. – Доступно з <https://menr.gov.ua/content/nacionalniy-kadastr-antropogennih-vikidiv-iz-dzherel-ta-absorbci-poglinachami-parnikovih-gaziv.html>
- ³⁶ Протидія глобальній зміні клімату в контексті Кіотських домовленостей: український вимір / С.Л. Орленко, Я.А. Жаліло, І.В. Трофимова [та ін.]. Під ред. Я.А. Жаліла – К.: НІСД, 2010, с. 14
- ³⁷ Протидія глобальній зміні клімату в контексті Кіотських домовленостей: український вимір / С.Л. Орленко, Я.А. Жаліло, І.В. Трофимова [та ін.]. Під ред. Я.А. Жаліла – К.: НІСД, 2010, с. 15
- ³⁸ Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. – Доступно з http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
- ³⁹ Договір про заснування Енергетичного співтовариства. [Електронний ресурс]. – Доступно з http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/994_926.
- ⁴⁰ Меморандум про взаєморозуміння між Національним агентством екологічних інвестицій України та Міністерством довкілля, суші та моря Італійської Республіки. [Електронний ресурс]. – Доступно з <http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/629158>.
- ⁴¹ Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством довкілля, сільськогосподарських та морських справ Іспанії та Національним агентством екологічних інвестицій України щодо видів діяльності, передбачених статтями 6 та 17 Кіотського протоколу. [Електронний ресурс]. – Доступно з <http://www.seia.gov.ua/seia/control/main/uk/publish/article/629164>.
- ⁴² Готовність до торгівлі квотами на викиди в регіоні ЄБРР. [Електронний ресурс]. - Доступно з <https://menr.gov.ua/content/gotovnist-do-torgivli-kvotami-na-vikidi-v-regioni-ebrr-preparedness-for-emissions-trading-in-the-ebrr-region--peter.html>.
- ⁴³ Партнерство заради створення вуглецевих ринків. [Електронний ресурс]. - Доступно з <https://menr.gov.ua/content/partnerstvo-zadlya-stvorenniya-vuglecevih-rinkiv-partnership-for-market-readiness--pmr.html>
- ⁴⁴ Національний план заходів з реалізації положень Кіотського протоколу від 18 серпня 2005 року № 346-р. (із змінами від 05 березня 2009 року). [Електронний ресурс]. – Доступно з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/346-2005-%D1%80>.
- ⁴⁵ Концепція державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року [Електронний ресурс]. – Доступно з <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249573705>.
- ⁴⁶ План заходів з реалізації Концепції державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року. [Електронний ресурс]. – Доступно з <https://menr.gov.ua/news/31474.html>.
- ⁴⁷ Енергетична стратегія на період до 2035 року. [Електронний ресурс]. – Доступно з http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article;jsessionid=FF694854C514F0396A9534A40B332E81.app1?art_id=245234085&cat_id=35109 .

Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України.
Аналітичний документ. – Експертно-дорадчий центр «Правова
аналітика». – 2017.

Авторські права на цей аналітичний документ належать Експертно-дорадчому центру «Правова аналітика» і ГО «Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля». Будь-яке використання, окрім загальноприйнятих наукових норм цитування, інформації, що відображає зміст цього аналітичного документу, без письмової згоди Експертно-дорадчого центру «Правова аналітика» і Ресурсно-аналітичного центру «Суспільство і довкілля» забороняється. Посилання на джерело: “Кліматична дипломатія в ЄС: висновки та рекомендації для України. Аналітичний документ. – Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика». – 2017.”.

© Ресурсно-аналітичний центр «Суспільство і довкілля», 2017.
© Експертно-дорадчий центр «Правова аналітика», 2017.